

Frændafundur 3

Fyrirlestrar frá íslensk-færeyskri ráðstefnu
í Reykjavík 24.–25. júní 1998

Fyrilestrar frá íslendsk-føroyeskari ráðstevnu
í Reykjavík 24.–25. júni 1998

Ritstjórar
Magnús Snædal
Turið Sigurðardóttir

Háskólaútgáfan
Reykjavík 2000

ISBN 9979-54-407-4

© 2000: Höfundar
Háskólaútgáfan
Prentun: Steindórsprent-Gutenberg

Efnisyfirlit:

Formáli	7
FYRILESARAR Á RÁÐSTEFNUNNI.....	9
Hjalti Hugason: Mat og túlkun á kristnitökufrásögn Ara fróða.....	11
Kári Jespersen: Kristindómur í 1000 ár	21
John Dalsgarð: Ungmannafelagsrørslan í Føroyum – ein táttur í fólkauplýsingini.....	30
Páll Lyðsson: Umgennafélögin á Íslandi. Sögubrot og dæmi	43
Ingólfur V. Gíslason: Konur og lauñavinna, karlar og fjölskylda	50
Elin Súsanna Jacobsen: Kynjabýti í fóroyiskum vinnulívi og politikki	58
Eyðun Andreassen: Samleiki fyri norðan?	72
Unnur Dís Skaptadóttir: Sæmd er hverri þjóð að eiga sægarpa enn. Hafið í sjálfsmynd Íslendinga.....	80
Guðvarður Már Gunnlaugsson: Færeyskar málheimildir	91
Jörundur Svavarsson: Botndýrarannsóknir á norðurslóðum: BIOFAR og BIOICE.....	106
Höskuldur Práinsson: Um áhrif dönsku á íslensku og færeysku	115
Jóhan Hendrik W. Poulsen: Føroyskt fyri íslendskum áriní.....	131
Auður Hauksdóttir: Sambúð dönsku og íslensku	138
Tórður Jóansson: Føroyskt í 21. øld – dvínandi ella ment smámál	155

On the one hand I examine how the relationship to the sea has been an important aspect in defining a common national identity of Icelanders. Icelanders have seen themselves as a proud fishing nation. The fisheries have been considered as the basis on which the economic and political independence of the nation is built. For a large part of this century fishermen have been seen as heroes bringing the national wealth to land under difficult conditions.

On the other hand I examine local identities of people living in fishing villages. The inhabitants of fishing villages have made their living from the sea. In turn the sea has had a great economic importance in their livelihood as well as contributing symbolically to the construction of their individual identities as men and women. Changes including a new resource management system, the individually transferable quota system, must therefore have a great impact on the livelihoods and identities of the inhabitants of fishing villages. New heroes of the market who can invest wisely in Iceland and abroad have replaced the earlier heroes who brought the wealth of the nation from the sea to land.

GUÐVARÐUR MÁR GUNNLAUGSSON

Færeyskar málheimildir¹

1. Inngangur

Heimildir um sögu færeyskrar tungu fram á síðari hluta 18. aldar eru afar fáar og takmarkaðar, einkum ef boríð er saman við íslensku, en hér verður látið liggja á milli hluta hver skýringin á þessum mun kunni að vera. Í þessari grein verður gefið yfirlit yfir ritaðar heimildir um færeyska málsögu fram til 1773 er Jens Christian Svabo hóf að safna í færeyska orðabók (sjá Svabo 1970:xii–xiii). Fjallað verður um fornbréf (diplom og transkript) og handrit sem hafa að geyma færeyskt efni, hafa sannanlega verið í Færeyjum eða voru skrifuð í Færeyjum, þótt ekki sé alltaf ljóst hvort skrifararnir hafi verið af færeysku eða öðru norrænu bergi brotnir. Enn fremur verður fjallað um þá kenningu Mariusar Kristensens (1925) að Færeyingur hafi skrifað fjórtán fremstu blöðin í Hauksbók (AM 544 4to) og kenningu Mikjels Sørlies (1936a, 1965) um að Sandeyingur hafi skrifað handritið LundUB Mh 15.

Málfræðingar geta áttað sig á málbreytingum sem hafa orðið í tungumálum án þess að hafa ritaðar heimildir við höndina, t.d. með samanburði við skyld mál. Prátt fyrir það eru það samt sem áður ritaðar heimildir sem skipta mestu máli. Erfiðlega hefur gengið að rekja færeyska málsögu svo vel sé, t.d. að tímasetja málbreytingar, og má rekja þau vandkvæði að miklu leyti til fárra ritheimilda.

2. Sauðabréfið

Að frátoldum tveimur rúnaáletrunum (sjá Seyðabrévið:4) er Sauðabréfið í Kóngsbókinni, Sth perg 33 4to, sem séra Teitur skrifði 1298, elsta heimildin um færeyskt mál. Sauðabréfið er stuttur texti, aðeins u.p.b. 6 bls. í handritinu, og er skrifð á norrænu.² Í því eru nokkur orð og orðasambönd sem talin eru sérfæreysk eða eru notuð í sérfæreyskri merkingu, t.d. *að kyrra sauð* í merkingunni ‘að spekja’ (DF:xlii, Seyðabrévið:4). Sauðabréfið er varðveitt í fjórum

¹ Ég þakka Zakaris Hansen og Martin Næs í •órshöfn og •orsteini G. Indriðasyni í Björgvin fyrir veitta aðstoð.

² Sauðabréfið er prentað í *NgL* (III:34–39) og *DF* (bls. 3–19) eftir Kóngsbókinni með lesbrigðum úr Lundarbókinni, LundUB Mh 15, en í *Seyðabrévinu* er texti allra handritanna prentaður.

öðrum handritum, þar á meðal LundUB Mh 15 sem hefur að öðru leyti að geyma norsk lög og réttarbætur, en Sauðabréfið er að formi til réttarbót Noregskonungs sem gilti einungis í Færeyjum, gefin út af Hákon Magnússyni hertoga. Johan Agerholt (1959:248, 259) telur þó að Sauðabréfið sé ekki venjuleg réttarbót heldur viðbót við lögbók. Hákon ríkti sem hertogi (1280–1299) yfir hluta ríkisins, þar á meðal Færeyjum og Hjaltlandi, í umboði konungsins bróður síns, Eiríks prestahatara Magnússonar (1280–1299); Hákon varð svo konungur 1299 og er oftast nefndur Hákon háleggur (DF:xxi).

Sauðabréfið

Kóngsbókin, Sth perg 33 4to, 78 bl., norsk lögbók frá um 1300–1325 (að mestu leyti).

Sauðabréfið á bl. 72v–75r, skrifað af sr. Teiti (Íslendingi?) 1298.

Lundarbókin, LundUB Mh 15, 141 bl., norsk lögbók frá fyrri hluta 14. aldar, hugsanlega skrifuð af Sandeyingi.

Sauðabréfið á bl. 132ra–135rb.

AM 31 8vo, 119 bl., norsk lögbók frá 1325–1350 (að mestu leyti, þ.e. bl. 1–116).

Brot úr Sauðabréfinu á bl. 117, skrifað á 16. öld.

AM 61 b II 4to, 30 bl., samþykktir varðandi Björgvin, dómar o.fl. frá síðari hluta 16. aldar.

Sauðabréfið á bl. 12–15, skrifað af Michel Jenssøn borgarstjóra í Björgvin (Seyðabrévið:3).

AM 316 fol, 252 bl., norsk lögbók (að mestu í danskri þýðingu) frá um 1600.

Sauðabréfið á bls. 391–400, skrifað af Gabriel Mitens sórenskrifara í Færeyjum (1584–1620) árið 1600 (Sørlie 1936c).

Nánar verður fjallað um einstök handrit síðar í greininni.

Í fylgibréfi Sauðabréfsins kemur fram að Erlendur biskup í Kirkjubæ og Sigurður lögmaður á Hjaltlandi hafi téð hertoganum þá hluti sem almúganum í Færeyjum þotti skorta í búnaðarbálkinn í landslögunum og því hafi hann látið setja þennan texta saman að ráði bestu manna (DF:3–4).

Nokkur munur er á Sauðabréfinu í Kóngsbókinni og Lundarbókinni, sem felst fyrst og fremst í því að röð greinanna er mismunandi í þessum handritum (sjá t.d. DF:20–22). Í Lundarbókinni er fylgibréfið, sem er skrifað á spássíu í Kóngsbókinni, fyrir framan Sauðabréfið sjálft, orðalag er ekki það sama, greinar er varða ekki sauðfé eru settar aftast í Lundarbókargerðinni og í henni eru einnig tvær nýjar greinar. Einig eru kaflafyrirsagnir í Lundarbókinni sem ekki eru í Kóngsbókinni (DF:xxvii–xxviii).

Fræðimönnum hefur þótt undarlegt að fyrrnefnt fylgibréf og yfirlýsingar Hákonar hertoga og Áka kanslara skuli vera skrifuð á spássíu í Kóngsbókargerðinni. Af þeim sökum hefur sumum dottið í hug að Sauðabréfið eins og það er í Kóngsbókinni sé ekki endanleg gerð heldur hreinskrafað uppkast og Lundarbókin varðveiti endanlega gerð þessa merka skjals (sjá Jón Helgason 1952:114 og Hagland 1983:177).

3. Kóngsbókin

Kóngsbókin, Sth perg 33 4to, skiptist í þrennt, fyrst og fremst eru í henni landslög Magnúsar lagabætis Hákonarsonar (Gulaþingslög yngri) frá 1274 á bl. 1–71 (DF:xix), og er sá hluti skrifaður u.p.b. 1300–1325 (ONP:476). Annar hluti handritsins er fyrrnefnt Sauðabréf en þriðji hlutinn er konungsbréf frá 1491 (sjá Jón Helgason 1951:102):

1. Landslög frá um 1300–1325, 71 blað (1. bl. sett inn um 1500 fyrir upphaflegt blað, bl. 1r autt).
2. Sauðabréfið, fjögur blöð (bl. 72v–75r, bl. 72r og 75v upphaflega auð), skrifað af sr. Teiti (Íslendingi?) 1298.
Yfirlýsing Hákonar hertoga (8 orð) á latínu á vinstri spássíu á 72v, skrifuð 1298 af honum sjálfum (?) ásamt fangamarki hans.
Fylgibréf með Sauðabréfinu neðanmáls á bl. 73v–74r skrifað af Bárði Péturssyni (Norðmanni) 1298.
Yfirlýsing Áka kanslara (13 orð) á latínu neðanmáls á bl. 75rb skrifuð 1298 af honum sjálfum.
3. Bréf Hans konungs gefið út 14. júlí 1491 í Oslo, þrjú blöð (bl. 77–78, bl. 76 upphaflega autt) frá 16. öld (sama hönd og á 17. spássíuklausu, sjá Jón Helgason 1951:120), á dönsku að mestu leyti. Sennilega bundið inn með hinum hlutunum 1599 (Seyðabrévið:3).

Hér er um að ræða frumrit Sauðabréfsins sem er skrifað af séra Teiti laugardaginn næsta eftir Jónsvöku 1298, eða eins og stendur í bréfi sem fylgir Sauðabréfinu neðanmáls á blöðum 73v og 74r:

Oc till sanz vitnisburdar leto ver wart jnsigli firirsætia þessa skipan er g[or var j oslo] laugardaghen nesta æfter jonfwaku / Pa er lidít war fra burdartid wars [herra jesu christi] M. vettra cc. vettra Njutigir vettra oc atta vetr [a nitianda are] wars

hertugadómes / Herra ake kanceler jnsiglade / sira teitr ritade En bardr petrs son
notarius war ritade brefet³

Árið 1298 bar laugardaginn eftir Jónsmessu upp á 28. júní (Seyðabréfið:saur-blöð).

Jan Ragnar Hagland (1983:191) heldur því fram að séra Teitur hafi verið Íslendingur en ekki Norðmaður og að hann hafi skrifað eftir færeysku uppkasti. Séra Teitur blandar saman /æ/ (/é/)og /œ/ (/ø/), en táknum frammæltra sérljóða að öðru leyti bendir til færeysku (Hagland 1983:183). Hagland tímur til mörg önnur atriði í stafsetningunni máli sínu til stuðnings en einnig að skriftin bendi til íslensks skrifara fremur en norsks (1983:190) og að nafnið Teitur virðist hafa verið algengara á Íslandi en í Noregi (1983:184).

Sauðabréfið er ekki skrifað eins og flest formbréf með léttiskrift (bréfaskrift) heldur settaskrift (bókskrift) á blöð sem eru í kvartó-stærð eins og það hafi verið hugsað sem viðbót við lögbók (eða sjálfstætt plagg) (Agerholt 1959:259). Hagland (1983:191) telur líklegt að færeyskir sendimenn hafi farið á fund Hákonar hertoga í Oslo með uppkast að Sauðabréfinu (og það skýri þau færeysku málfarsatriði sem eru í því) og Íslendingurinn séra Teitur hafi verið fenginn til að hreinskrifa það, en jafnframt hafi Færeyingarnir óskað eftir að það yrði skrifað þannig að það mætti binda það inn með lögbók.

Á spássíur og auðar blaðsíður í Kóngsbókinni hefur verið skrifað ýmislegt sem tengist efni hennar, s.s. nýjar sampykktir (skipanir) og um malaferli og deilur manna í Færeymum. Fullvist má telja að þetta efni sé skrifað í Færeymum, eins og Jón Helgason (1951) hefur sýnt fram á, enda má heita næsta víst að bókin hafi verið í Færeymum fram á síðasta tug 16. aldar og jafnvel tilheyrt lögmannsembættinu (NgL IV:667, DF:xxvi og Seyðabrévið:3). Spássíuklausurnar, sem ritaðar eru á norrænu, eru alls 18, allt frá tveimur orðum upp í langt bréf eða sampykkt eins og það sem Jón Helgason (1951:108) kallaði Hundabréfið – með tilvísun til Sauðabréfsins – enda fjallar sampykktin um hundahald. Klausurnar eru ritaðar á ýmsum tínum, eða frá miðri 14. öld fram á 16. öld (sjá Jón Helgason 1951):⁴

³ •ví miður var handritið ekki við höndina þegar þetta var ritað svo að stuðst var við ljósprentaða útgáfu sem er torlæsileg og lustur útgefenda hennar (Seyðabrévið:12–13, 45).

⁴ Jón Helgason (1951) prentar allar klausurnar nema Skipan um þingfarartoll og Um Skúfeyjarsystur, en þær eru prentaðar í NgL (II:13 og IV:666) og DF (bls. 27–28 og xxvi).

1. Hundabréfið, þ.e. skipan um hundahald, bl. 67v–68v neðanmáls, frá miðri 14. öld eða s. hl. aldarinnar, alls 22 línum.
2. Skipan um þingfarartoll, bl. 11va, skrifað seint á 14. öld eða um 1400, 23 línum.⁵
3. Mannhelgibálkur, bl. 19^{bis}r, skrifað seint á 14. öld eða um 1400.⁶
4. Um Skúfeyjarsystur, bl. 19^{bis}v, frá því um 1400.
5. Fjöldi blaða í Kóngsbókinni, bl. 72r neðst, skrifað um 1400 eða á fyrri hluta 15. aldar, 19 orð.⁷
6. Mál Sigurðar og Erlends, bl. 11vb, frá 15. öld eða um 1500, 16 línum.⁸
7. Mál Ingibjargar og Margrétar, bl. 11v neðst, frá 15. öld eða um 1500, fjórar línum.
8. Mál Högna og Margrétar, bl. 72r næstneðst, frá 15. öld eða um 1500, 5 línum.
9. Mál lögmanns og Nikulásar, bl. 72r efst, frá 15. öld eða um 1500, 5 línum.⁹
10. Mál Ásláks og Ólafs, bl. 72r næstefst, frá 15. öld eða um 1500, 5 línum.
11. Hagaganga, bl. 11r neðanmáls, frá 15. öld eða um 1500, 20 orð.
12. Hagaganga, bl. 11r neðanmáls, frá 15. öld eða um 1500 (þremur orðum bætt við af öðrum skrifara: „ok ei skialigar“).
13. Mál Símonar Sæmundarsonar, bl. 4r neðanmáls, frá 15. öld eða um 1500, alls 15 orð læsileg.
14. 4 orð („her er uti erf“), bl. 33v spássíu, frá 15. öld eða um 1500.
15. 2 orð („maria min“), bl. 51v spássíu, frá því fyrir 1540.
16. Uppskrift á formála lögbókarinnar, bl. 1v, frá um 1500.
17. Uppskrift á texta sem svarar til efstu línum á bl. 2r er á bl. 1v neðst, frá 16. öld (sama hönd og á brefi Hans konungs, sjá Jón Helgason 1951:120).
18. Um rangan eið, bl. 76r, frá 16. öld.¹⁰

Auk þess eru nokkur orð (2–4) á latínu skrifuð á spássíur á einum fimm blaðsíðum.

4. Hauksbók

Málið á fjórtán fremstu blöðunum í Hauksbók (AM 544 450) hefur lengi valdið fræðimönnum heilabrotum. Á þessum blöðum er alfræðiefni (1r–4r, 8r–9r, 13v–14v), hómilífur (4r–8r, 9v–10v, 12r–13v) og Elucidarius (10v–12r). Hauksbók er nú bundin inn í þrjár bækur, AM 371 4to (18 bl.), AM 544 4to (107 bl.) og AM

⁵ Blað 11v var upphaflega autt (Jón Helgason 1951:104).

⁶ Á milli 19. og 20. blaðs (3. og 4. kvers) hefur verið stungið inn seðli sem er blaðmerktur 19bis (Jón Helgason 1951:107).

⁷ Blað 72r var upphaflega autt. Í þessari klausu kemur fram að handritið er kallað *Kóngsbók* (Jón Helgason 1951:102). Einnig prentað í NgL (IV:667).

⁸ Sama hönd er á 6. og 7. klausu (Jón Helgason 1951:115).

⁹ Sama hönd er á 9., 10. og 11. klausu (Jón Helgason 1951:116).

¹⁰ 76. blað var upphaflega autt (Jón Helgason 1951:102).

675 4to (16 bl.). Haukur Erlendsson, lögmaður í Björgvin, bæði skrifaði handritið og létt skrifa það fyrir sig um 1302–1310 (Stefán Karlsson 1964:118–119). Haukur var íslenskur þótt hann hafi verið lögmaður í Oslo og síðar í Björgvin (Gulaþingi), fyrst nefndur 1294 en dó 1334 (Jón Helgason 1960:vi–vii). Það er þó ekki víst að AM 675 4to og þrjú fremstu kverin (1.–21. bl.) í AM 544 4to hafi verið skrifuð að undirlagi Hauks og þess vegna er hugsanlegt að þessum blöðum hafi verið bætt við bókina síðar en þau eru talin skrifuð einhvern tíma á árunum 1290–1334 (Jón Helgason 1960:xx), svo að fremstu blöðin 14 gætu verið eldri en Sauðabréfið í Kóngsbókinni. Haukur hefur sjálfur skrifað stærstan hluta bókarinnar eða tæplega þrjá fimmstu hluta hennar en á henni eru 14 aðrar rithendur (Jón Helgason 1960:ix–x).

Finnur Jónsson (1892–1896:xx–lviii) rannsakaði stafsetningu Hauksbókar rækilega og komst að þeiri niðurstöðu að Norðmenn hefðu skrifað AM 675 4to og 18 fremstu blöðin í AM 544 4to eftir íslenskum forritum (1892–1896:xxx, xxxv, lvii).

Marius Kristensen (1925) var ekki sammála Finni og taldi að 14 fremstu blöðin í AM 544 4to væru skrifuð af Færeyingi og studdist fyrst og fremst við stafsetninguna þegar hann færði rök að því. Hann benti á að skrifað er ‘u’ í áherslulítilli stöðu á eftir /q/ (sem er skrifað ‘o’) nema þegar nefhljóð kemur á eftir /q/, þá er skrifað ‘o’ eins og að hér sé ekki um sama hljóð að ræða,¹¹ en eins og kunnugt er bera Færeyingar fram [ɔ] í orðmyndum eins og ömmu og dönskum (skr. ‘ommu’ og ‘donskum’) en ekki [œ] (1925:28–30). Kristensen telur að þetta fyrirbæri bendi til norðvesturlensku, en stoðhljóðið ‘u’, sem kemur fyrir á blöðunum (1925:40), bendi til suðvesturlensku. Hvort tveggja er hins vegar þekkt í Færeýjum og þess vegna sé einfaldast að gera ráð fyrir að skrifarinn hafi verið þaðan (1925:75–76). Kristensen nefnir mörg önnur atriði í bók sinni, m.a. rugling á ‘n’ og ‘nn’ í áherslulítilli stöðu (1925:61–62).

Þótt Kristensen hafi fært mörg rök fyrir skoðun sinni sannfærðust fáir fræðimenn, sbr. eftirfarandi orð útgefenda Sauðabréfsins (Seyðabréavið:4):

Marius Kristensen í bóklinginum *Nokkur blöð úr Hauksbók* hevur mett 14 tey fyrstu blöðini av Heyksbókarpartinum AM 544 4° at vera skrifað av einum fóroyingi, men hann hevur lítla undirtóku finguð í hesum sjónarmiði.

¹¹ ‘u’ er skrifað í áherslulítilli stöðu á eftir /a/, /u/, /ú/ og /au/ en ‘o’ á eftir /á/, /o/ og /ö/ (Kristensen 1925:28). Hér er um greinilegt sérljóðasamræmi að ræða en Kristensen telur að það sé á undanhaldi í máli skrifarans (1925:23).

Mikjel Sørlie er sá eini sem hefur tekið undir skoðanir Kristensens (1936a: 146). Sem dæmi um umfjöllun sem er full af efasemduum má taka eftirfarandi orð Jóns Helgasonar (1960:xi):

M. Kristensen put forward the theory that the writer was a native of the Faroe Islands. This is difficult to demonstrate, however, as medieval sources for the Faroese language are very scanty, and the comparison therefore has mostly to be made with the language as it known from sources of the eighteenth century and later. There are some similarities, but also some differences; for instance, hand 2 [þ.e. „Færeyingurinn“] has vowel-harmony, which cannot otherwise be shown to have occurred in Faroese. Moreover the linguistic investigation of medieval Norwegian sources which has been undertaken in the last thirty years, ... has shown that several of the similarities between hand 2 and Faroese pointed out by M. Kristensen have parallels in Middle Norwegian too, and the question is therefore viewed now in a light somewhat different from that of 1925.

Christian Matras (1960:80) sleppti 14 fremstu blöðunum í AM 544 4to í umfjöllun sinni um færeysku og sögu hennar.

Af framangreindu má vera ljóst að Kristensen hefur ekki fengið neinn stuðning við kenningar sínar nema frá Mikjel Sørlie. Sá sem rækilegast hefur rannsakað stafsetningu Hauksbókar fyrir utan Kristensen er Finnur Jónsson og hann taldi skrifarann norskan. Og Jón Helgason, sem rannsakaði Hauksbók, var efins um kenningar Kristensens þótt hann hafnaði þeim ekki algjörlega. Ljóst má vera að nauðsynlegt er að fjórtán fremstu blöðin í Hauksbók verði rannsókuð að nýju í ljósi nýjustu rannsókna í norrænni málsögu og reynt að grafast fyrir um uppruna skrifarans ef unnt er.

5. Lundarbókin

Eins og áður hefur komið fram er Lundarbókin, LundUB Mh 15, norsk lögbók auk þess sem hún hefur að geyma Sauðabréfið. Áður höfðu ýmsir fræðimenn talið handritið færeyskt, jafnvel skrifað í Færeýjum, en Mikjel Sørlie taldi það skrifað af Færeyingi í Björgvin (1936a:8–9).

Efni handritsins er Hirðskrá, Bjarkeyjarréttur hinn nýi (Bæjarlög Björgvinjar), 12 réttarbætur konunganna Eiríks prestahatara og Hákonar háleggs Magnússona frá 1293–1320, Kristinn réttur hinn nýi Gulaþingslaga ásamt fylgiefni, Landslögin (Gulapingslög yngri) og 9 réttarbætur sömu konunga frá 1280–1311 (Sauðabréfið þar á meðal). Aftast er kalendaríum á latínu á tveimur blöðum en upphaflega hafa þau verið þrjú og fremsta blaðið týnst (Lindblad 1950:14).

Það er ekki ný hugmynd að LundUB Mh 15 hafi verið skrifað af Færeyingi og jafnvel í Færeymum; R. Keyser og P.A. Munch stungu upp á þessum möguleika (NgL I:454) og Gustav Storm fullyrti að handritið hefði verið skrifað í Færeymum 1320–1350 (1879:6).

Mikjel Sørlie (1936a:8–9, 1938:71) tók undir þá skoðun Wilhelms Gödels að handritið hefði verið skrifað að undirlagi Árna Sigurðarsonar biskups í Björgvin á árunum 1305–1320, en hins vegar hafnaði hann því (1936a:7–8) að á handritinu væru tvær rithendur og taldi að aðeins væri um eina að ræða. Sørlie fór í saumana á stafsetningu Lundarbókarinnar og málfari hennar og rökstuddi þá skoðun sína (1936a:144–148) að hún hefði verið skrifuð af Færeyingi, jafnvel Sandeyingi. Hann bendir á að ekki sé um neitt sérhljóðasamræmi að ræða í handritinu og að stoðhljóðið sé ‘u’, sbr. orð eins og *maður*, *lutur*, *tekur*. Jafnframt er svo mikið af eignarfallsorðmyndum sem enda á ‘us’ að það hlýtur að hafa verið svo í máli skrifarans, að mati Sørlies; dæmi um það eru *umboðus*, *heraðus*, fyrir *umboðs*, *héraðs*. En Íslendingur getur skrifarinn ekki hafa verið þar sem hann fellir niður ‘h’ á undan ‘l’, ‘n’ og ‘r’ nánast alls staðar. Í handritinu kemur fram breytingin /hv/ → /kv/, *kveld* og *kveða* eru skrifuð með ‘hv’. Sørlie taldi að skrifarinn gæti ekki hafa verið Norðmaður þótt finna megi áhrif frá Björgvinjarmáli í handritinu, en það skýrir hann á þann hátt að skrifarinn hafi búið lengi í Björgvin. Sérfæreyskar orðmyndir eru t.d. *ofarlaga* og *uttarlaga*. Rökin fyrir því að skrifarinn hafi verið Sandeyingur eru t.d. þau að í handritinu er nokkrum sinnum skrifað ‘b’, ‘d’, ‘g’ fyrir /p/, /t/, /k/ í innstöðu, en það fyrirbæri er einmitt að finna sunnanfjarðar í Færeymum. Einnig er skrifað ‘æ’ fyrir /œ/ í *dæma*, *bætur* og slíkum orðum, án þess að blandað sé saman /æ/ og /œ/ á íslenskan hátt þar sem /é/ og /æ/ eru runnin saman og táknuð með ‘e’. Þessi framburður á /œ/ var þekktur í Sandey og í Skúfey og kemur fram í kvæða-uppskriftum Jóhannesar Kemensens frá um 1820 (Sørlie 1965:63–66).

Marius Kristensen skrifaði ritdóm um bók Sørlies og segist vera „enig med Sørlie“ (1939:375). En það hafa ekki allir fræðimenn verið sammála Sørlie, Jón Helgason segir t.d. um kenningar hans um (1960:xi):

Mikjel Sørlie has written a book, Færøsk Tradisjon i Norrønt Mál, 1936, in which it is maintained that a law-manuscript from the beginning of the fourteenth century in Lund University Library ... must have been written by a Faroese ...

Og Christian Matras (1960:80) slepti Lundarbókinni (og 14 fremstu blöðunum í AM 544 4to) í umfjöllun sinni um færeysku og sögu hennar.

Sørlie færði að nokkru leyti ítarlegri rök fyrir kenningu sinni í bók sem kom út 1965. Í ritdómi um þá bók segir Håkon Hamre (1967:284):

Professor Sørlie has presented very satisfactory evidence of his conclusion: ‘Lund 15’ was written in Bergen by a Faroese scribe.

Útgefendur Sauðabréfsins (Seyðabrévið:4) hafa svo þetta að segja:

Lundarbókin er öll skrifað við somu hond, og tað er rættliga trúligt, at skrivarin hefur verið froyingur. Eitt tað besta prógvið fyrir hesi áskoðan er, at fornt é og fornt æ eru runnin saman í eitt ljóð, skrivað e.

Hér verður ekki reynt að dæma um uppruna skrifara Lundarbókarinnar. Hann hefur verið norrænn en hvort hann hefur verið norskur, færeyskur eða íslenskur verður látið liggja á milli hluta, en ljóst er að frekari rannsókna er þörf áður en úr þjóðerni skrifarans verður skorið.

6. Fornbréf

Nokkur færeysk fornbréf eru varðveitt. Fyrst og fremst ber að nefna Húsavíkurbréfin frá 1403–1405 sem eru varðveitt í transkripti frá 1407 og yfirlýsingu Jóans biskups í Kirkjubæ frá 1412 sem varðveist hefur í transkripti frá 1443 og þau bæði í transkripti frá 1479. Mun fleiri fornbréf viðvíkjandi Færeymum eru til, norsk og dönsk, þótt þau séu ekki heimildir um færeyska málsgötu, t. d. prentar Jákup Jákupsson tvö bréf til viðbótar í útgáfu sinni (DF) og það þriðja að hluta til í innganginum að útgáfunni.

A. C. Evensen (1908–1914) gaf út 236 bréf frá 1506–1599 viðvíkjandi Færeymum. Bréfin eru á ýmsum tungumálum (dönsku, þýsku, latínu og frönsku), sum í útdrætti en önnur eru prentuð í fullri lengd. Líklegt er að fæst þeirra hafi ekki gildi fyrir færeyska málsgötu, a.m.k. áleit Håkon Hamre (1944:7–8) aðeins eitt þeirra vera áhugavert út frá málsgögulegum sjónarholí (nr. 37), en það er „på dansk-norsk blandingsmål med enkelte færøyske former“ (1944:8).

AM dipl norv fasc LX, 12, vitnisburður Steingarðs bónda, skr. 20. maí 1323 í Oslo (DN III:134).¹²

AM dipl norv fasc XXIV, 20, yfirlýsing Greips sýslumanns, skr. 12. maí 1399 í Skíðu (DN II:559). Þessu bréfi fylgir miði með annarri yfirlýsingu Greips sýslumanns, skr. 14. maí 1399 í Gimsey (DN II:559).

¹² •etta bréf er gefið út að hluta í DF:xxxiv–xxxv, en fjögur næstu að fullu, bls. 31–53.

AM dipl norv fasc C, 1 a, Húsavíkurbréfin, 6 bréf í transkrifti skr. 3. júlí 1407 í Þórshöfn (DN I:589–592, 605–606, 611).

AM dipl norv fasc C, 1 b, arfsala Jóans Níelssonar, skr. 16. október 1447 í Túnsbergi (DN I:802), á dansk-norsku blendingsmáli (sjá DF:xxxviii).

AM dipl norv fasc C, 2 a, yfirlýsing Jóans biskups, transkrift skr. á krossmessu (2. maí eða 13. september) 1479 í Þórshöfn (DN II:626, 755, 909).

AM dipl norv fasc C, 2 b, vitnisburður Færeyinga um Jóakim Wullenweber, skr. 15. ágúst 1533 í Þórshöfn (DN II:1110, Evensen 1908–1914:37–38).

7. Heimildir frá síðari oldum

Í 2. kafla var þess getið að Sauðabréfið væri til í þremur handritum frá 16. öld eða um 1600:

AM 31 8vo, 119 bl., norsk lögbók frá 1325–1350 (að mestu leyti, þ.e. bl. 1–116).

Brot úr Sauðabréfinu á bl. 117, skrifð á 16. öld.

Dómarabæn á bl. 118, skrifuð á 16. öld „i Blandingssprog (færøisk-dansk)“ (NgL IV:608).

AM 61 b II 4to, 30 bl., samþykkir varðandi Björgvin, dómar o.fl. frá síðari hluta 16. aldar.

Sauðabréfið á bl. 12–15, skrifð af Michel Jenssøn borgarstjóra í Björgvin (Seyðabrévið:3).

AM 316 fol, 252 bl., norsk lögbók (að mestu í danskri þýðingu) frá um 1600, að mestu skr. af Peder Lem bæjarritara í Björgvin (Sørlie 1936a:13).

Réttarbót Magnúsar lagabætis fyrir Færeysar frá 1273 í tveimur uppskriftum á bls. 307–308 og 488.¹³

Sauðabréfið á bls. 391–400, skrifð af Gabriel Mitens sórenskrifara í Færeymum (1584–1620) (Sørlie 1936c).

Jákup Jákupsson taldi að réttarbót Magnúsar lagabætis frá 1273 í AM 316 fol væri fölsuð (DF:xvii–xviii, 23), en útgefendur Sauðabréfsins (Seyðabrévið:3) telja hana ófalsaða. Það skiptir e.t.v. ekki öllu máli þar sem hún ætti að geta veitt málsgulegar upplýsingar þótt hún kunni að vera samin eftir 1273. Jákup segir hins vegar um Sauðabréfið í sama handriti (DF:xl):

Mestar upplýsingar um fóroyskt mál firr í tíðini, kvussu ljóðini í tí eru vorðin broytt frá tí upphavliga, fáast tó av áðurnevndu seyðabrævsuppskrift av ári 1600 í pappírshandskrifti AM. 316 fol. Tóat uppskriftin er bert ein avskrift ettr teirri norsku upphavstekstini, koma fóroyesk orðasnið og fóroyesk orðastaving ofta uppí.

¹³ Réttarbótin er prentuð í NgL (IV:353–354) og DF:23–26.

„G. M. paa Ferrø“ skrifar á miða sem hefur verið límdur innan á fremra spjaldið í bandinu á AM 316 fol að Niels Helgason ráðmaður í Björgvin eigi handritið árið 1600 og sami „G. M. paa Ferrø“ hefur svo skrifat Sauðabréfið á bls. 391–400. Mikkel Sørlie (1936a:149–150, 1936c) hefur sýnt fram að „G. M. paa Ferrø“ sé Gabriel Mitens sórenskrifari í Færeymum (1584–1620) og að hann hafi verið fæddur og alinn upp í Björgvin en af flandversku faðerni.

Frá 17. og 18. öld er afar lítið um færeyskar málheimildir, fyrst og fremst glittir í færeysk nöfn og örnefni í gegnum danskt ritmál, s.s. í jarðabókum og lögbingsbókum (sjá Hamre 1944:8). Enn fremur koma nokkur færeysk orð fyrir í Færeyalýsingum frá 17. öld og heiti á fuglum koma fyrir í nokkrum bókum frá þessum tíma eftir ýmsa Evrópumenn. Eftirfarandi skrá er ekki tæmandi:

Jarðabækur og -reikningar (frá 1584), alls 81 bók fram til 1750.

Jarðaskrár (frá 1722), alls 25 bækur fram til 1750.

Pingbækur (lögbingsbækur frá 1615 og vorþingsbækur frá 1655), alls 10 bækur fram til 1774.¹⁴ Galdrapula á blendingsmáli er í bók frá 1656¹⁵ og annari yngri (Hamre 1944:8).

Útdráttur af 5 kvæðum í Rostg 21 4to, skrifð af Peder Syv á s.hl. 17. aldar (sjá Jón Helgason 1924:29–37).

Carolus Clusius. 1605. *Exoticum libri decem, quibus animalium ... 13 fuglsheiti.*

Ole Worm. 1655. *Museum Wormianum. 1 fuglsheiti.*

F. Willughbeius. 1676. *Ornithologiae Libri ... 6 fuglsheiti.*

J. Laverentzen. 1710. *Museum Regium sen Catalogus ... 2 fuglsheiti.*

Lucas Debes. 1673. *Færoæ et Færoa reserata.* Mörg orð, heiti á dýrum og plöntum, svo og örnefni; einnig þingforsetaskálaræða á blendingsmáli (Hamre 1944:9). Ljósprentuð 1963.

Ferøers Beskrifvelser ... eftir Thomas Tarnovius (alls 4 hdr.). Mörg orð, heiti á dýrum og plöntum, svo og örnefni; einnig brúgumaskálaræða á blendingsmáli (Hamre 1944:9). Sjá Tarnovius 1950 (og 1908).

Færoarum insularum descriptio ... í *Atlas Danicus* eftir Petrus Resenius í þremur gerðum (alls 11 hdr.); ein gerðin er til í danskri þýðingu. Mörg orð, heiti á dýrum og plöntum, svo og örnefni. Sjá Resen 1972.

¹⁴ Fjórar af þingbókunum hafa verið gefnar út, sjá *Tingbókina 1615–54, Løgtings- og Vártingsbókina 1655–66, Løgtingsbókina 1666–77* og *Vártings- og Løgtingsbók 1667–90.*

¹⁵ Þingbækurnar eru varðveissttar í Landsskjolasafninu í •Órshöfn.

¹⁵ *Løgtings- og Vártingsbókin 1655–66*, bls. 57–58.

Hákon Hamre (1944) notaði allar þessar heimildir við rannsókn sína á færeyskri málsögu 1584–1750, en auk þess notaði hann „[e]n del pakker med journaler og hvalregnskaper etc. fra det 18. árhundre“ í Ríkisskjallasafninu í Kaupmannahöfn og „[e]n del pakker med regnskapsbilag etc. fra Færøyane fra slutten av 17. og fra 18. árhundre ...“ í Landsskjallasafni Sjállands í Kaupmannahöfn (1944:62).

8. Lokaorð

Þetta yfirlit yfir heimildir um færeyska málsögu er ekki ýkja langt, enda er því miður ekki mikið af heimildum til um færeysku fyrir 1800. Þar að auki greinir fræðimenn á um hvort sumar þessara heimilda (Hauksbók og Lundarbókin) séu færeyskar, þ.e. hvort þær séu gildar sem heimildir um færeyskt mál. Eins og áður var sagt er nauðsynlegt að rannsaka þau handrit betur sem ágreiningur er um því að miklu skiptir ef þau geta varpað ljósi á þróun færeyskrar tungu vegna þess hve heimildirnar eru fáar.

HEIMILDIR

Agerholt, Johan. 1959. Sauebrevet 1298. En undersøkelse i norrøn diplomatikk. *Arkiv för nordisk filologi* 74:236–263.

Debes, Lucas. 1963. *Færøernes beskrivelse*. Udgivet for Selskabet til Udgivelse af færøske Kildeskrifter og Studier af Jørgen Rischel. [2 bindi. Ljósprentun af frum-útgáfunni 1673.] København.

DF = Diplomatarium Færoense. Føroyskt fodnbrævasavn. I. Miðaldarbröv upp til trú-bótarskeiðið við söguligun rannsóknun av Jakob Jakobsen. Tórshavn – København, 1907. [Ljósprentað 1985.]

DN = Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen. I.–III. Samling. Samlede og udgivne af Chr. C. A. Lange og Carl R. Unger. Christiania, 1847–1855.

Evensen, A. C. (útg.). 1908–1914. *Savn til Føroyinga sögu í 16. öld*. Tórshavn.

Finnur Jónsson (útg.). 1892–1896. *Hauksbók*. Udgiven efter de arnamagnæanske hånd-skrifter no. 371, 544 og 675, 4° samt forskellige papirhåndskrifter af Det kongelige nordiske oldskrift-selskab. København.

Gödel, Vilhelm. 1897–1900. *Katalog öfver Kongl. bibliotekets fornisländska och forn-norska handskrifter*. Utarbetat af Vilhelm Gödel. Stockholm.

Hagland, Jan Ragnar. 1983. Til spørsmålet om språkforma i sira Teits handskrift av Sauebrevet frå 1298. *Arkiv för nordisk filologi* 98:178–193.

Hagström, Björn. 1964. Några ord om språket i Husaviksbreven. *Fróðskaparrit* 13:18–27.

- Hamre, Håkon. 1944. *Færøymålet i tiden 1584–1750*. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akadem i Oslo. II. Hist. - Filos. Klasse. 1944. No. 2. Oslo.
- . 1967. Rittómur um *En færøysk-norsk lovboek fra omkring 1310*. En studie i færøysk språkhistorie eftir Mikjel Sørlie. *Scandinavian Studies* 39:283–285.
- Hægstad, Marius. 1910. Rittómur um *Diplomatarium Færoense*. I. Miðaldarbröv upp til trú-bótarskeiðið við söguligun rannsóknun eftir Jakob Jakobsen. *Arkiv för nordisk filologi* 22:212–223.
- . 1917. Færøymaal (førjamaal). *Vestmorske maalføre fyre 1350*. II. Sudvestlandsk. 2. Indre sudvestlandsk. Færøymaal. Islandsk. Andre bolken, bls. 63–173. Videnskapssekskapets Skrifter. II. Hist.-filos. Klasse. 1916. No. 4. Kristiania.
- Jón Helgason. 1924. Færøiske studier. *Maal og minne*. Norske studier, bls. 29–48. Utgit av Bymaals-laget, Kristiania.
- . 1951. Kongsbókin úr Føroyum. *Útiseti* 6:101–122.
- . 1952. Nøkur orð aftrat um Kongsbókina. *Útiseti* 7:113–115.
- (útg.). 1960. Hauksbók. The Arna-Magnæan Manuscripts 371, 4to, 544, 4to, and 675, 4to. *Manuscripta Islandica*. Vol. 5. København.
- Katalog over Den arnamagnæanske Handskriftsamling. I–II*. Udgivet af Kommissionen for Det arnamagnæanske Legat. Gyldendalske Boghandel, København, 1889–1894.
- Katalog over de oldnorsk-islandske Håndskrifter i Det store kongelige Bibliotek og i Universitetsbiblioteket (udenfor Den arnamagnæanske Samling) samt Den arnamagnæanske Samlings Tilvækst 1894–99*. Udgivet af Kommissionen for Det arnamagnæanske Legat. København, 1900.
- Kristensen, Marius. 1925. „Nokkur blöð úr Hauksbók“. Et færøsk håndskrift fra o. 1300. Undersøgt og bestemt med hensyn til dets sprogform. Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filologiske Meddelelser. IX, 5. København.
- . 1939. Rittómur um *Færøysk tradisjon i norrønt mål* eftir Mikjel Sørlie. *Arkiv för nordisk filologi* 54:373–376.
- Lindblad, Gustaf, dosent. 1950. Färöiska medeltida handskrifter i Sverige. Bokgåva till Färöarnas Lagting från Sveriges Riksdag 1950, bls. 7–20. Óprentuð gögn á Føroya Landsbókasavni, Tórshöfn.
- Løgtings- og Vártingsbókin 1655–66*. Skrivað av og givið út hefur Einar Joensen við loyvi frá Føroya Landsstýri. Tórshavn, 1958.
- Løgtingsbókin 1666–77*. Skrivað av og givið út hefur Einar Joensen við loyvi frá Føroya Landsstýri. Tórshavn, 1961.
- Matras, Chr. 1960. Færøsk sprog. *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid*. V. bindi, d. 80–84. Reykjavík.
- NgL I = Norges gamle Love indtil 1387*. Ifølge offentlig Foranstaltning og tillige med Understøttelse af det Kongelige Norske Videnskabers Selskab udgivne ved R. Keyser og P. A. Munch. Förste Bind. Norges Love ældre end Kong Magnus Haakonssøns Regjerings-Tiltrædelse i 1263. Christiania, 1846.

NgL II = Norges gamle Love indtil 1387. Ifølge offentlig Foranstaltung og tillige med Understøttelse af det Kongelige Norske Videnskabers Selskab udgivne ved R. Keyser og P. A. Munch. Andet Bind. Lovgivningen under Kong Magnus Haakonssöns Regjeringstid fra 1263 til 1280, tilligemed et Supplement til første Bind. Christiania, 1848.

NgL III = Norges gamle Love indtil 1387. Ifølge offentlig Foranstaltung og tillige med Understøttelse af det Kongelige Norske Videnskabers Selskab udgivne ved R. Keyser og P. A. Munch. Tredie Bind. Lovgivningen efter Kong Magnus Haakonssöns Død 1280 indtil 1387. Christiania, 1849.

NgL IV = Norges gamle Love indtil 1387. Fjerde Bind indeholdende Supplerter til de tre foregaaende Bind samt Haandskriftbeskrivelse med Facsimiler, udgivet efter offentlig Foranstaltung ved Gustav Storm. Christiania, 1885.

ONP = Ordbog over de norrøne prosasprog. Registrer. Udgivet af Den arnamagnæanske kommission, København, 1989.

Resen, Peder Hansen. 1972. Atlas danicus, Færøerne. Udgivet af Jørgen Rischel og Povl Skårup. *Færoensia. Textus & investigationes.* Vol. IX. København.

Salomonsen, Finn. 1934. Den færøiske Ornithologis Historie indtil Aar 1800. *Dansk ornithologisk Forenings Tidsskrift* 28:79–114.

Seyðabrévið. Greitt úr hondum hava Jóhan Hendrik W. Poulsen og Ulf Zachariassen. Tórshavn, 1971.

Stefán Karlsson. 1964. Aldur Hauksbókar. *Fróðskaparrit* 13:114–121.

Storm, Gustav. 1879. *Om Haandskrifter og Oversættelser af Magnus Lagabøters Love.* (Christiania Videnskabsselskabs Forhandlinger 1879. No. 14). Christiania.

Svabo, J. C. 1966. Dictionarium Færoense. Færøsk-dansk-latinsk ordbog. I. Ordbogen. Udgivet efter håndskrifterne af Chr. Matras. *Færoensia. Textus & investigationes.* Vol. VII. København

—. 1970. Dictionarium Færoense. Færøsk-dansk-latinsk ordbog. II. Indledning og registre. Udgivet efter håndskrifterne af Chr. Matras. *Færoensia. Textus & investigationes.* Vol. VIII. København

Sørli, Mikkel. 1936a. *Færøysk tradisjon i norrønt mål.* Avhandlinger utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademiet i Oslo. II. Hist. - Filos. Klasse. 1936. No. 1. Oslo.

—. 1936b. Et par notiser til færøysk historie i 2. halvpart av 16. hundreåret. *Varðin* 16:99–102.

—. 1936c. „G. M. paa Ferrø“. *Varðin* 16:246–248.

—. 1938. Biskop Arnes lovboek. Eit færøysk bokverk frå midalderen. *Varðin* 18:69–80.

—. 1965. *En færøysk-norsk lovboek fra omkring 1310.* En studie i færøysk språkhistorie. Tórshavn & Bergen - Oslo.

Tarnovius, Thomas. 1908. *Færøers Beskrivelser.* Við einum forordi av Jakob Dahl. Tórshavn.

—. 1950. Ferøers Beskrifvelser. Utgitt av Hákon Hamre. *Færoensia. Textus & investigationes.* Vol. II. København.

Tingbókin 1615–54. Skrivað av og givið út hevur Einar Joensen við loyvi frá Føroya Landsstýri. Tórshavn, 1953.

Vártings- og Løgttingsbók 1667–90. Skrivað av og givið út hevur Einar Joensen við loyvi frá Føroya Landsstýri. Tórshavn, 1969.

SUMMARY

This paper reviews the available documentation about the history of the Faroese language until the year 1773, when Jens Christian Svabo began to compile a Faroese dictionary. Until this time, sources of information about the development and history of the language are both few and limited. Specifically mentioned are ancient writings (diplomas and transcripts) and manuscripts that contain Faroese material that have undoubtedly been in the Faeroe Islands or were written there. In addition the paper discusses the hypothesis of Marius Kristensen (1925), that a Faroese writer had composed the first fourteen pages of Hauksbók (AM 544 4to); as well as that of Mikkel Sørli (1936a, 1965), that a scribe from Sandey wrote the manuscript LundUB Mh 15. These arguments have not, however, been generally accepted among other researchers.